

РАҚАМЛИ ЭКСПЕРТИЗА ХУЛОСАЛАРИНИ ДАЛИЛ СИФАТИДА БАҲОЛАШ.

Самиев Темурмалик Абдурахматович

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши хузуридаги

Одил судлов академияси мустақил тадқиқотчиси

Мазкур мақолада рақамли экспертиза хулосасининг далил сифатидаги аҳамияти, бу турдаги экспертиза соҳасидаги халқаро ҳамкорликнинг бугунги кундаги ҳолати ва соҳани ривожлантиришдаги ўрни таҳлил қилинган. Шунингдек, рақамли экспертиза фаолиятини тартибга солишда хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлил этилиб, ушбу соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш масалалари атрофлича ўрганилган.

В данном статье рассматривается важность судебной цифровой экспертизы, настоящее состояние и перспективы международного сотрудничества в этом области экспертизы. А также проанализирован опыт зарубежных стран в области регулирования судебной цифровой экспертизы, а также изучено вопросы совершенствования законодательства в этой области.

This article studied the importance of forensic computer-technical expertise, the current and prospects of international cooperation in this area of expertise. Also analyzed the experience of foreign countries in the field of regulation of forensic computer-technical expertise and also studied the issues of improving legislation in this area.

Калит сўзлар: экспертиза, халқаро ҳуқуқ, ўзаролик принципи, далил, ахборот-технологиялари, рақамли экспертиза.

Ключевые слова: экспертиза, международное право, принцип взаимности, доказательств, информационная-технология, судебной цифровой экспертиза.

Key words: expertise, international law, principle of reciprocity, evidence, information-technology, forensic computer-technical expertise.

Тор доирадаги мутахассисларгина суд ва тергов экспертизасини қандай амалга ошириш ва қадай қилиб хулоса бериш ёки ҳисобот тайёрлашни билиши мумкин. Ушбу ҳужжатни тайёрлашда ёки уни кўриб чиқишда масъул шахслар асосан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари прокурор ёки терговчи ҳисобланади. Хусусий секторда ҳисобот тўғридан-тўғри маслаҳатчи, сизни ёллаган мижоз ёки сиз ишлаётган субъект томонидан кўриб чиқилиши мумкин. Олдинлари хулоса бериш шакллари унчалик кўп бўлмаган. 1980 йилларнинг охирида орган ходимлари экспертиза хулосасини ёзишда ёзув машинкасидан фойдалана бошлаган. Дастлабки мобил телефонларнинг тергови бўйича якуний экспертиза ишлари тугаллангач, ҳисоботни яқунлаш асосан Мисрософт Ворд дастури орқали амалга оширилган. Ўша пайтларда усқуналар чекланган бўлиб, кўпчилик терговчилар 35 мм ли камерани ёки асосий маълумотларни ҳужжатлаштириш учун Палароид расмларни ишлатишган. Телефоннинг имкониятлари ва функциялари ошгани ва фойдаланувчи томонидан ўрнатилган иловалар чексиз бўлгани каби, экспертлар кўпроқ маълумотни кўриб чиқиши ва тасдиқлаш қобилиятини ошириши керак. Қурилмалар турли динамик табиатга эга бўлсада, биз доимо бажарадиган изчил нарсалар мавжуд. Ушбу қисмда биз ҳисоботларда мавжуд бўлган стандартлар ва асосий компонентлар билан таништирамиз. Шунингдек, биз хулоса бериш ва ҳисобот тайёрлаш бўйича таклифлар беришга ва берилган хулоса ва тайёрланган ҳисоботлар иш тажрибасига асосланишини кераклигини очиб беришга ҳаракат қиламиз.

Рақамли экспертиза бўйича NIST кўрсатмаларида қуйидагиларга эътибор қаратилган.

“...қабул қилинган барча қадамлар ва ишни тергов қилиш чоғида олинган хулосалар ҳақида батафсил маълумотни тайёрлаш жараёни, ҳисобот бериш барча ҳаракатлар ва кузатувларни батафсил текширишга, тест ва текшириш натижаларини тасвирлаб беришга ва далиллар асосида қабул қилинган хулосаларни тушунтиришга боғлиқ. Яхши ҳисобот ишончли ҳужжатларга,

эслатмаларга, фотосуратларга ва воситалар томонидан яратилган контентларга асосланади”.

Ҳисобот ва унинг элементларини кўриб чиқишга озроқ тўхталиб ўтамиз. Рақамли экспертиза бўйича баён қилинган хулоса қўшимча ҳисобот сифатида ёзилган қисқача умумий тавсифдан иборат бўлади. Ушбу қўшимча ҳисоботни тайёрлашда ишлатилган турли воситалар ва ёрдамчи дастурлар иш натижасида олинган далилларга тааллуқли эмас.

Мутахассислар ҳисобот тузаётганда умумий саволларнинг стандарт рўйхатига жавоб беришга ҳаракат қилишлари керак. Баъзи жавоблар мисоллар ўхшаш қўшимчанинг баёнида келтирилиши мумкин.

Эксперт томонидан хулоса бериш учун ҳисобот тайёрланганда қуйидаги саволларга эътибор қаратиши лозим ҳисобланади.

Қурилма билан қандай алоқага киришиш? Қурилма қандай ҳолатда (ўчирилган ёки ёниқ, қулфланган ёки очиқ ҳолда каби)? Далиллар ёки дастлабки олиб қўйиш билан боғлиқ муносабат қандай? Яширин нашрларни тиклаш, қон ёки ДНК таҳлили керакми?

Агар қурилма ёқилган ёки ундан кейин ёқилган бўлса, сигнал ёки бошқа контаминация шаклларида қандай қилиб ажратилган?

Қурилмани топиш учун қандай қонуний усул ишлатилган?

Сақланган маълумотларни чиқариш учун қандай воситалар, ёрдамчи дастурлар ва усуллар ишлатилган?

Қўлланилган воситаларнинг версиялари қандай эди?

Қандай маълумотлар олинган?

Ҳисоботнинг ҳар қандай муаммолари ва мавҳумликларини тушунтириб бериш.

Олинган натижалар қандай тасдиқланган?

Ҳисоботни тузиш учун қандай шаклдан фойдаланилган?

Қўлланилган дастурлар “Хеш”¹ натижаларидан фойдаланганми?

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларида ёки хусусий секторда терговни қандай бошлаш ўртасида фарқ йўқ. Мухими, жараёни бошлаш зарурати. Терговни тушунтириш тушунтириш учун чақирилганингизда, асосий масала шуки, қаерда муаммо бўлишини аниқ кўрсатмаслик лозим ҳисобланади. Шунчаки, ким, нима, қаерда, нима учун ва қандай каби оддий нарсалардан фойдаланиш зарур.

Ҳисобот усуллари

Якуний ҳулоса беришда фойдаланилган ҳар бир ҳисобот шаклининг ижобий ва салбий томонларига эътибор қаратиш лозим. Шакллар синаш учун ишлатиладиган махсус дастурларга асосланган бўлиши керак. Кўриниб турганидек, баъзи воситалар очик манба ва истеъмолчи учун махсус ишлаб чиқилган бўлиши ёки рақамли экспертиза учун махсус қилинмаган бўлиши мумкин. Турли усулларнинг комбинациясидан фойдаланиш энг яхши вариант албатта. Мисол учун, Сустеен ёки Селлебрите томонидан яратилган мантиқий ҳисоботи тўғри кўриш учун HTMLга асосланган.

Матнли ҳисоботлар:

Афзаллик томони: Яратиш осон. Одатда *Microsoft Word*, *Microsoft Word Pad* матн ҳужжати ёки бошқа операцион тизим ўрнатилган матн таҳрирлагичидан фойдаланиш учун дастурий таъминот қиймати минимал бўлади.

Камчилиги: Ҳажм жиҳатдан катта бўлиши мумкин. Видеолар ва бошқа анимацион ахборотларни ҳисоботда кўриб бўлмайди. Керакли натижани олиш учун фойдаланувчи шаблонларни яратиши ёки бошқа хусусиятларни ишлатиши керак.

HTML шаклидаги ҳисобот:

¹ Hashing matematik funktsiyadan foydalanib matnning bir qatoridan qiymat hosil qiladi. Hashing - xabar faqat muayyan qabul qiluvchi uchun mo'ljallangan bo'lsa, xabarni yuborish jarayonida xavfsizlikni ta'minlashning bir usuli. Formuladan foydalanib, transmissiya xavfsizligini himoya qilishga yordam beradigan aralashma hosil bo'ladi. Hashing shuningdek ma'lumotlar bazasi jadvalidagi kalit qiymatlarni samarali tarzda tartiblash usuli hisoblanadi.

Афзаллик томони: Боғланган қўшимчалар ва медиа файллари ўйнашга рухсат беради. Медиа (СД / ДВД) "авто-ижро етиш" га созланиши ва томошабин кўришни хоҳлаган нарсани, масалан, файлни кўрсатувчи ёки ҳодисанинг умумий кўринишини акс еттириш хусусиятига ега. ХТМЛни яратишнинг қулайлиги.

Камчилиги: Қўшимчалар бирга бўлишининг мушкуллиги. Агар иш катта бўлса, индексга ўтиш чалкаш бўлиши мумкин. Махсус файл форматлари учун плеерлар алоҳида ўрнатилиши керак.

Медиа дисклари (CD / DVD / Blu-ray):

Афзаллик томони: Барча ҳисобот усуллари биргаликда олиб боришга имкон беради. Кафолат шакллари нисбатан ишончли бўлади. Бир нечта мақсадли қурилмада ҳисоботларни тузиш учун фойдаланилиши мумкин. Далилларга оид аниқ маълумот бериш учун қулай ҳисобланади. Кўриш учун махсус ускуналар талаб қилинмайди.

Камчилиги: Ҳажм жиҳатдан катта бўлиши мумкин. Одатда, иш маҳсулотини кейинчалик сиқиб олишни талаб қилади.

PDF шаклидаги ҳисобот:

Афзаллик томони: PDF-файлларни ўзгартириш ёки таҳрирлаш қийин. Бу якуний ҳисоботнинг яхлитлигини сақлашга ёрдам беради. PDF ҳисоботлар ХТМЛга ўхшаш қўшимчаларни очиши мумкин. PDF ҳужжатни яратишда турли хил интернет воситаларидан фойдаланиш имконияти мавжуд.

Камчилиги: Компьютерда PDF дастурини талаб қилинади. Компьютерида эски PDF версиясини ишлатилаётган бўлса, янги версия билан тузилган ҳисобот тўғри (ёки қўшимчалар билан) очилмаслиги мумкин.

Адабиётлар рўйхати:

1. NIST, Guidelines on Cell Phone Forensics, NIST Special Publication 800-101, May 2007. <http://www.crime-sceneinvestigator.net/GuidelinesCellPhoneForensics.pdf>.
2. Radzevicius E. The application of the special knowledge investigating criminal violations of the requirements of the work safety regulations: theory and practice in

Lithuania. Summary of Doctoral Thesis. Social Sciences, Law (01 S). Mykolas Romeris University. – Vilnius, 2006. – С. 14.

3. Saimir Fekolli. Expertise as evidence in criminal proceedings from the Communist period until nowadays // Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences Vol 1 No 2. 2015. – P. 265-266.

4. The Journal of Criminal Law and Criminology. 1938, March-April, p.18.